

tanců a zhodnotila výsledky bádání etnochoreologické studijní skupiny ICTM, přičemž svůj referát strukturální analýzy forem lidových tanců názorně doplnila praktickým předvedením z videozáznamu. Problémem konvertibility českých lidových tanců při regionální kartografii a strukturální klasifikaci se ve svém referátu zabývala Hannah Laudová. Zdenka Jelínková věnovala svou pozornost problematice videodokumentace lidových tanců na Moravě a ve Slezsku a svůj výklad doprovodila praktickými ukázkami i videozáznamy.

Odpolední program zahájila dvojice programátorů ing. Jana Járy a ing. Lenky Lorencové z Českých Budějovic, kteří se podíleli na počítačovém programu projektu Etnologického ústavu – Generální soupis pramenů lidových písní v Čechách. Jejich referáty se týkaly sběru a ukládání dat do strukturovaných databází českého sbírkového fondu (J. Jára) a prezentace

a vyhledávání dat prostřednictvím internetu ve strukturované databázi českého sbírkového fondu (J. Jára – L. Lorencová). Techniky ochrany, digitalizace a využití etnomuzikologických fondů z Ústavu hudobnej vedy SAV se týkal referát Lýdie Mikušové z Bratislavy. Věra Thořová z EÚ Praha podala přehled archivace rukopisných písňových sbírek v Čechách, jejich historie i způsobu uložení. Na základě chystané edice písňové sbírky Jana Jeníka z Bratřic shrnul Jiří Traxler z EÚ Praha problémy kritických edic rukopisných sbírek a zpěvníků. Seminář ukončil Lubomír Tyllner referátem *Sbírka Čeňka Holase jako ediční problém*, v němž charakterizoval zejména otázky vzniklé při chystané edici dosud nevydaného sedmého dílu sbírky.

Bohatá a plodná diskuse k jednotlivým tématům i hojná účast předsedčila o aktuálnosti přednesené problematiky a vytyčila nové úkoly do budoucna.

Věra Thořová

c. Zprávy z muzeí

Hrdličkovo muzeum člověka UK – historie a současnost

Hrdličkovo muzeum člověka UK

Historie

Hrdličkovo muzeum člověka UK nese jméno po svém zakladateli, Dr. Aleši Hrdličkovi (1869–1943), významném americkém antropologovi českého původu.

Myšlenky vedoucí k založení Muzea člověka obsahují dopisy T. G. Masarykovi uložené v Archivu prezidenta repu-

bliky. V dopise ze dne 22. 3. 1929 píše Hrdlička: „První snahou naší bylo pomoci české anthropologii, jedné zajisté z nejdůležitějších věd, a to se (zásluhou vašich výborných lidí Matiegky a Niederle) podařilo. Již dnes, ač dosud v počátcích, jest český Anthropologický ústav jedním z nejpřednějších a jeho výborný zajištěný časopis dělá všem čest. Mé úspory činí opět dosti pěkný obnos, a jest čas učinit další krok. Tento další krok vyhranil se během času a různými poznatky v jiných zemích i zkušenostmi vlastními. Jest to nadevše důležitý doplněk anthropologie pro vědu, pro lid, pro návštěvníky, pro kulturní status země. Tento krok jest vybudování Musea člověka“.

Odlitek podoby severoamerického Indiána,
součást kolekce z darů A. Hrdličky

Foto Jiří Ployhar

Rodina Aleše Hrdličky pochází z Humpolce. V roce 1882 se Hrdličkův otec rozhodl k emigraci do Spojených států, kde Aleš Hrdlička vystudoval medicínu a po krátké lékařské praxi se začal věnovat výhradně vědecké problematice, nejprve ještě stále jako psychiatr ústavu v Middletownu. Tehdy byly i do psychiatrie zaváděny antropologické metody, jejichž snahou bylo dokázat přímý vztah mezi tělesnými a duševními vlastnostmi. Antropologie s touto problematikou zaujala Hrdličku natolik, že se v roce 1896 vypravil studovat ji do Francie, k nejvýznamnějšímu badateli oboru prof. Manouvrierovi. Při první cestě do Evropy také navštívil Čechy a seznámil se s prof. L. Niederlem a prof. J. Matiegkou, jejichž zásluhou byla antropologie začleněna mezi univerzitní obory.

Po návratu získal Dr. Hrdlička díky své vědecké činnosti místo ve Státním patologickém ústavu ve Washingtonu, kde publikoval práce zaměřené na antropologii bělošské a černošské dětské populace a studie věnované anatomii mozku. Po několika letech byl pověřen zřízením antropologického oddělení při Národním muzeu ve Washingtonu, kde jako kurátor pracoval až do své smrti.

Ve své výzkumné praxi se zabýval dvěma hlavními tématy – řešením otázky etnických vztahů původního obyvatelstva Ameriky a problémem vývoje lidstva. Prostudoval zejména indiánské kmeny od Jižního Utahu a Colorada až k mexickým hranicím a řadu eskymáckých kmenů na Aljašce.

V oblasti studia evoluce člověka dosáhl vysokého ocenění. V roce 1926 byla Dr. Hrdličkovi udělena Huxley Memorial Medal of the Royal Anthropological Institute. Poznatky shrnul v článcích pro Science a především ve spise The Neanderthal Phase of the Man, které sehrály velkou roli v boji proti vznikajícím rasistickým teoriím.

Hrdličkova vědecká činnost zasahovala do všech oblastí fyzické antropologie a na svých výpravách nashromáždil množství cenného dokumentačního materiálu.

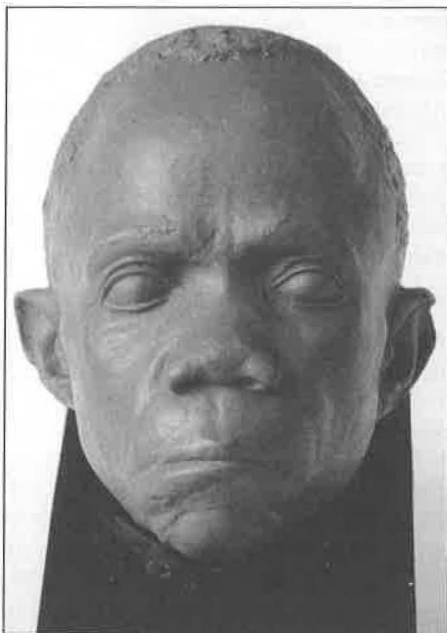
Dr. Hrdlička měl rovněž velké zásluhy o rozvoj české vědy. Dal podnět k založení časopisu Anthropologie a jeho existenci hmotně zajistil. Rozvoj české antropologie umožnil zřízením fondů určených k finanční podpoře vědecké práce při Královské české společnosti nauk, při České akademii věd a umění v Praze a při Karlově Univerzitě. Hrdlička dosáhl všeobecného uznání, byl dopisujícím a čestným členem mnoha učených společností a akademií. Univerzita Karlova

mu udělila titul doktora honoris causa a pamětní minci.

Na českém přednáškovém turné v roce 1922 se Hrdlička poprvé zmínil o připravovaném záměru zřídit při Karlově Univerzitě v Praze muzeum, které by se věnovalo člověku jako biologickému druhu. V březnu roku 1929 své plány oficiálně oznámil dopisem prezidentu Masarykovi, nabídl finanční podporu ve výši 1 milión korun a vypracoval podrobnou koncepci muzea.

Zdárné uskutečnění velkého projektu bylo zbrzděno hospodářskou krizí, která postihla Československo stejně jako jiné státy. Ministerstvo školství bylo nuceno pozastavit již zahájené budování vysokých škol a také stavbu budovy pro Muzeum člověka. Poklesem hodnoty cenných papírů utrpěly také Hrdličkovy fondy, které velkoryse přispívaly na rozvoj antropologie, včetně fondu na vybavení muzea. Bylo nutné přijmout provizorní opatření, aby otevření muzea nebylo oddáleno. Na návrh ředitele Antropologického ústavu profesora Jindřicha Matiegky byly sbírky prozatímně umístěny v budově této instituce. Dne 22. 10. 1937 bylo u příležitosti IV. Mezinárodního sjezdu pro dějiny reálných a technických věd muzeum provizorně otevřeno. Změna názvu z dosavadního Muzea člověka na Hrdličkovo muzeum člověka byla schválena v prosinci roku 1937.

Při vědeckých univerzitních ústavech, v Praze například při Ústavu pro normální a patologickou anatomii, existovaly dílčí expozice částečně přístupné veřejnosti. Známá byla výstava „Člověk“, která od roku 1910 putovala po různých německých městech. Nakonec byla umístěna jako Hygienické muzeum v Drážďanech. Většinou šlo o muzea lékařsky zaměřená. Hrdličkova koncepce

Odlietek podoby afrického Pygmeje, součást kolekce z darů P. Šebesty
Foto Jiří Plojhar

pojímala člověka ze všech hledisek. Na základě vlastních zkušeností, které získal během praxe kurátora antropologického oddělení Národního muzea ve Washingtonu a v době budování antropologického oddělení na světové výstavě v San Diegu v letech 1914–1915, navrhl Hrdlička rozdělit muzeum na čtyři velká oddělení – oddělení fylogenetického a ontogenetického vývoje, rasové variability a oddělení s názvem Patologie a smrt.

Sběr materiálu pro muzeální účely byl prováděn hned od počátku. První dar, odlietek lebky z La-Chapelle-aux-Saints (*Homo sapiens neanderthalensis*) zaslal přímo A. Hrdlička. Následovaly další sbírkové předměty z výzkumných výprav, které byly finančně zajištěny z Hrdličkových fondů a bylo tedy

povinností nabídnout vždy materiál nejprve Hrdličkovu muzeu člověka. Samostatné výpravy do různých oblastí Ameriky, Asie a Afriky podnikali zejména J. Šebesta, V. Suk a J. Malý. Většinu kosterního materiálu pro muzeum obstaral prof. Matiegka v době, kdy se zabýval studiem tělesného charakteru středověkého českého obyvatelstva.

Válečná léta, uzavření vysokých škol, obsazení Antropologického ústavu německými vědci ani zřízení německého Institutu pro výzkum ras našťastí nepoškodily sbírky takovým způsobem, aby v roce 1945 nemohli antropologové na Hrdličkovy myšlenky navázat. Podstatně se však zhoršilo finanční zabezpečení. Podle dostupných pramenů přestaly po válce Hrdličkovy fondy existovat a muzeum za ně neobdrželo žádnou náhradu ani státní dotaci. V padesátých letech rozhodně nepatřila antropologie k preferovaným vědním oborům, a proto byla v roce 1956 tehdy již Katedra antropologie vystěhována spolu s Hrdličkovým muzeem člověka z budovy bývalého Antropologického ústavu do současných prostor ve Viničné ulici. Do dnešní doby se tak muzeum těsní ve třech místnostech, avšak především zásluhou antropologů prof. V. Fettera a doc. S. Titlbachové zůstaly sbírky zachovány v uspokojivém stavu.

Současnost

Novodobá historie Hrdličkova muzea člověka začíná v březnu 1993, kdy rektor Karlovy Univerzity prof. R. Palouš po prostudování dokumentů, které obsahovaly základní listiny HMČ, jmenoval konkurzním řízením kurátora. Hlavním úkolem tohoto kurátora byla podrobná inventarizace a katalogizace muzeálních exponátů. Nová koncepce

muzea plní tři funkce. První – záchranná a dokumentační – je obsažena v evidenci a ochraně jednotlivých exponátů. Druhá – vědecká a výuková – spočívá ve zpřístupnění sbírkových předmětů a jejich využití pro další vědecká bádání. Na tuto oblast navazuje funkce popularizační, která je realizována formou přednášek, výstav, sympózií a dalších iniciativ. Jedním z úspěchů bylo uzavření smlouvy mezi Univerzitou Karlovou a Přírodovědeckou fakultou v Praze, která je zárukou další činnosti HMČ UK.

Podle nové koncepce má Hrdličkovo muzeum charakter univerzitní sbírky a je rozděleno do dvou částí – expozice přístupné veřejnosti a depozitář sloužící studijním a vědeckým účelům. Celkem obsahuje 4 000 exponátů. Část, která znázorňuje fylogenetický vývoj člověka, je dokumentována sádrovými odlitky nálezů evolučně pokročilejších primátů (Hominoidea) až po *Homo sapiens sapiens*. Zahrnují jak nálezy z našeho území (Šipka, Brno, Pavlov, Dolní Věstonice, Předmostí u Přerova aj.), tak nálezy zahraniční. Plastické rekonstrukce (*Australopithecus, Homo erectus, Homo sapiens neanderthalensis* a *Homo sapiens sapiens*), které názorně doplňují tento oddíl, byly zhotoveny v roce 1951 akademickou sochařkou J. Lukešovou pod odborným vedením prof. Fettera a doc. Prokopce.

S fylogenetickým vývojem úzce souvisí osteologická sbírka srovnávací anatomie, která obsahuje kostry a lebky obratlovců se zaměřením na primáty. Jedním z nejcennějších exponátů je kostra zraněného dospělého gorilího samce věnovaná doktorem Hrdličkou.

K osteologické části je řazena i unikátní frenologická sbírka a neméně zajímavá sbírka trepanovaných lebek z období neolitu.

Pohled do Hrdličkova muzea člověka UK

Foto Jiří Ployhar

K velmi vzácným patří též kolekce uměle deformovaných lebek středo- a jihoamerických indiánů.

Oddíl etnické antropologie obsahuje velkou sbírku odlitků obličejů – exponáty z cest profesora Suka, odlitky obličejů Mongolů a Eskymáků a odlitky různých antropologických typů ze Slovenska získané profesorem Malým. Uznávaný odborník života trpasličích lidských národů, etnograf a antropolog P. Šebesta, věnoval Hrdličkovu muzeu sbírku sádrových odlitků obličejů středoafriických Pygmejů. Sbíрку doplňují také odlitky rukou, přibroušených zubů, odlitky jizvého tetování a vzorník vlasů.

Pozoruhodná sbírka odlitků obličejů a sádrových bust indiánů, další z darů A. Hrdličky, je doplněna původními lebkami.

Foitova sbírka plastik se poněkud liší

od dokonalých kopií obličejů obyvatel žijících na různých místech světa. Představuje umělecké ztvárnění života afrických černochů a napodobení jejich kultury.

Sbírka obličejových, většinou posmrtných masek významných osobností z oblasti vědy, kultury a politiky byla podle nalezených dokumentů darována HMČ mimo jiné po smrti jejich autora, sochaře Španiela. Jedná se například o posmrtnou masku T. G. Masaryka, E. Beneše, J. Masaryka a dalších.

Sbířky Hrdličkova muzea člověka jsou nesmírně bohaté. V současné době je muzeum přístupné veřejnosti, jsou pořádány přednášky, semináře a zejména výstavy, a to i ve spolupráci s muzei ostatními.

V roce 1992 připravilo Náprstkovo

Exponáty paleopatologické sbírky

Foto Jiří Plojhar

muzeum v Praze výstavu pod názvem „Tvůrci hrobů egyptských králů“. Součástí expozice se zde na čas stala i část sbírky několik tisíc let starých staroegyptských mumii, lebek a artefaktů, jež vlastní Hrdličkovo muzeum člověka, které je získalo ve dvacátých letech darem od prof. Černého. Výstava byla několikrát prodloužena a díky své atraktivnosti byla v roce 1994 zařazena do výstavního programu Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně.

Na spolupráci s Moravským zemským muzeem navázalo Hrdličkovo muzeum člověka v roce 1997, kdy byla do Brna zapůjčena významná část plastik z Foitovy umělecké kolekce.

V tomtéž roce bylo možné vidět exponáty Hrdličkova muzea člověka, tentokrát odlitky tváří, na výstavě „Ztráty a nálezy“, která probíhala v rámci projektu „Jitro kouzelníků?“ ve Veletržním paláci v Praze.

Ve vlastním Hrdličkově muzeu bylo až do letošního srpna možno zhlédnout výstavu archeologického materiálu ze sbírek Městského muzea v Ústí nad

Labem. Její místo nyní zaujala expozice věnovaná osobnostem, jejichž jméno je úzce spjato s Muzeem člověka – autorovi projektu muzea a jeho hlavnímu mecenáši dr. Aleši Hrdličkovi a jeho příteli a kolegovi prof. Jindřichu Matiegkovi, který vznik muzea koordinoval.

U příležitosti konání IV. Mezinárodního antropologického kongresu Aleše Hrdličky a 1. Memoriálu prof. Jindřicha Matiegky, které proběhly v srpnu a září 1999, se po více než šedesáti letech existence Hrdličkova muzea člověka podařilo doplnit a zkompletovat návštěvníky velice atraktivní oddělení Patologie a smrti, a tím fakticky naplnit Hrdličkovy představy o obsahu sbírek.

Z lékařského a historického pohledu byla zpracována sbírka kostních patologií a abnormalit, kterou na přelomu devatenáctého a dvacátého století při svých výzkumech městských pohřebišť a kostnic v Čechách a na Moravě nashromáždil prof. Matiegka. Do dnešní doby se zachovala v počtu 140 kostí a 40 lebek. Podle dostupných informací obsažených v odborných pracích prof. Matiegky byla původně mnohem rozsáhlejší, avšak pro nedostatek prostoru v bývalém Antropologickém ústavu byla její část, stejně jako většina ostatního kosterního materiálu, uložena ve třicátých letech do hromadného hrobu na Olšanský hřbitov.

Paleopatologická sbírka není výjimečná svým rozsahem, ale svým obsahem. I když to není sbírka jednotného stáří a původu a nelze tedy na jejím základě vyvozovat informace o patocenóze a životním stylu konkrétní populace, je její demonstrativní hodnota nesmírná. Jsou zde obsaženy patologické změny běžně popisované, jako různé typy fraktur, dystrofické změny či změny zánětlivé, tak kostní patologie a abnormality

méně časté (Pagetova choroba), některé velice vzácné (např. progresivní osifikující myositida). Z tohoto materiálu byly vybrány ukázky jednotlivých patologií a abnormalit a umístěny na výstavní plochu. Čtvrté oddělení a tím i celá expozice Hrdličkova muzea člověka se tak stala kompletní.

S ohledem na množství návštěvníků stojí Hrdličkovo muzeum na pozici srovnatelné s podobnými institucemi. Návštěvnost v době hodin pro veřejnost je značná.

Během školního roku provedou navíc odborní lektori Hrdličkovým muzeem člověka každý měsíc průměrně 25 exkurzí. Velký zájem projevují zejména všechny druhy středních škol z celé republiky, neboť návštěva expozice Hrdličkova muzea významně doplňuje výuku biologie na těchto školách a zároveň poskytuje informace o aktuálních problémech spojených s antropologií, zejména etnických menšin. V rámci přednášek navštěvují Muzeum člověka i studenti Univerzity Karlovy v Praze a Plzni, Západočeské univerzity v Plzni a Institutu základů vzdělanosti UK v Praze. Návštěva muzea se v posledních letech stala oblíbeným bodem kulturních programů členů různých spolků a klubů, neméně často navštíví muzeum i delegáti kongresů a symposií pořádaných Univerzitou Karlovou či vědeckými ústavy Akademie věd ČR.

Bez ohledu na nelehkou minulost se podařilo naplnit Hrdličkovy myšlenky o funkci Muzea člověka. Je institucí podávající informace jak odborníkům, tak široké veřejnosti, přispívá k popularizaci moderní antropologie a podílí se na výchově mladých vědeckých pracovníků. Můžeme tedy říci, že splňuje požadavky na vědeckou instituci třetího tisíciletí.

Božena Škvařilová a Vilma Bezděková

Výstava „Zpět do Evropy“ v Národním muzeu v Praze

16. listopadu – 9. ledna 2000

Národní muzeum v Praze uspořádalo fotografickou výstavu Haymo Richtera na téma: „Zpět do Evropy – když se zhroutila železná opona“. Prezentovala snímky od konce roku 1989 do 1991.

Autor Haymo Richter žije v Kotzingu v Bavorském lese. Soubor jeho fotografií je zajímavou dokumentací viditelných změn v hraniční oblasti daného regionu. Jde především o svědectví zážitku a dokumentaci začátku tvorby mezilidských vztahů v oblasti, která tradičně měla mnoho společného. Výstava byla upravena v česko-německé verzi a svou výpovědí přispěla k zlepšení vzájemných vztahů v této regionální oblasti.

Výstava představila několik snímků o podobě hranice těsně před pádem železné opony. Hlavní důraz byl soustředěn na budování nového. Nového hraničního přechodu (Kdyně-Všeruby 1990), nových turistických stezek, kdy přímo symbolicky působí turistická stezka mezi Čertovým a Černým jezerem na trase bývalé železné opony, nových kontaktů na úrovni místní politiky a obchodní politiky. Budování tohoto nového přináší možnosti neomezeného setkávání a putování na obě strany hranice: vlakem z Čech na nádraží do bavorského Eisensteinu nebo z Bavorska na procesí Božího těla v Mrakově. Vrcholem setkávání byla chodská pouť k Panně Marii do Neukirchenu, která patří už po staletí k nejvýznamnějším mariánským poutím v Bavorsku. Mohla se konat poprvé po 45 letech.

Martina Chmelová